

14. Логвиненко О. Кому на дорогу: Огляд молоді прози / О.Логвиненко // Літературна Україна. – 2001. – 1 квітня. – С. 6.
15. Жадан С. Капітал / Сергій Жадан. – Харків: Фоліо, 2007. – 797 с.
16. Бауман З. От паломника к туристу / З.Бауман // Социологический журнал. – 1995. – № 4. – С. 133 – 155.
17. Мельників Р. Сергій Жадан: мені вистачає України в Україні / Ростислав Мельників // Книжковий клуб плюс. – 2003. – №5. – С.37-43.
18. Дубинянська Я. Сергій Жадан: «Наприклад, закидати бомбами Управління культури...» // Дзеркало тижня. – 2005. – № 42 (570) 29 жовтня – 4 листопада. – С. 13.
19. Улюра Г. Коронована сила жіночої руки, або Про тих, хто «пише іншу прозу» (Меднікова М. Терористка; Гримич М. Егоїст; Поваляєва С. Екстимація міста; Денисенко Л. Забавки з плоті та крові) / Ганна Улюра // Слово і час. – 2005. – № 3. – С. 65 – 71.
20. Паламарчук Г. Нотатки постмодерністки: Ми всі граємося в Бога / Галина Паламарчук // Кур'єр Кривбасу. – 2005. – № 193. – С.168 – 179.
21. Соловей О. Солодкий привид Жадана (Сергій Жадан) / Олег Соловей // Кур'єр Кривбасу. – 2008. – № 222-223. – С.333-338.
22. Іздрік Ю. Світ Софії. Еволюція / Ю.Іздрік / Андрухович С. Старі люди. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 3 – 7.
23. Сняданко Н. Чебрець в молоці / Наталка Сняданко. – Харків: Фоліо, 2007. – 218 с. – (Графіті)
24. Довженко О. Від ЖАДАНОГО до дійсного: «Депеш Мод» Сергія Жадана [Електронний ресурс] / Отар Довженко // Українська правда. – 2004. – 2 жовтня. – Режим доступу: <http://www4.pravda.com.ua/news/2004/10/2/12349.htm>

УДК 82-311.6.09

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ: ІСТОРИКО – ЛІТЕРАТУРНИЙ ДИСКУРС

Ляшов Н.М., аспірант

Запорізький національний університет

У статті розглядається історико-літературний дискурс жанрових особливостей роману. Особлива увага зосереджена на аспекті становлення історичного роману від початку до сьогодення.

Ключові слова: історичний роман, жанр, сюжет, композиція, модифікація.

Ляшов Н.Н. ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА: ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ДИСКУРС / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматривается историко-литературный дискурс жанровых особенностей романа. Основное внимание сосредоточено на аспекте становления исторического романа от начала до наших дней.

Ключевые слова: исторический роман, жанр, сюжет, композиция, модификация.

Lyashov N.M. GENRE FEATURES OF HISTORICAL NOVEL: HISTORICAL AND LITERARY DISKOURSE / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

Historical and literary discourse of novel genre features is analyzed in the article. Basic attention is concentrated on the aspect of becoming of historical novel from the beginning to our days.

Key words: historical novel, genre, plot, composition, modification.

Становлення національної культури та літератури неможливе без розвитку одного з найбільш розповсюдженого та досліджуваного жанру літератури - роману, зокрема його різновиду - історичного роману, який протягом всієї своєї великої та багатогранної еволюції, набував та втрачав притаманні йому риси, поки В. Скотт не вивів його формулу.

Питаннями, які пов'язані з історичним романом, займалися багато науковців. Метою цієї статті є аналіз історико-літературного дискурсу жанрових особливостей історичного роману, зокрема українського.

Роман, що виникає в I-III ст. н.е., був останнім спалахом еллінської літератури. Античні вчені не дали цьому новому жанрові певного сталого найменування, називаючи його «оповіддю», «повістю», «оповіданням» і навіть «діянням» чи просто «книгою» («біблію»). Грецькому романові притаманні швидка динаміка розвитку сюжету, наявність у ньому численних пригод, гострих ситуацій, напружених епізодів, тонкий психологізм у зображенні як головних, так і другорядних персонажів, докладне змалювання побутових подробиць. Усе це свідчило, що автори намагалися наблизитися до реального життя, яке майже ніколи в цих романах не ідеалізувалося.

Постійна в грецькому романі тема кохання визначала і його піджанр – це любовний роман. Проте в ньому ще на зорі виникнення були закладені елементи тих романних піджанрів, що стануть самостійними у світовій літературі лише у XVIII – XX ст. Справді, у романах Діогена, Харитона, Геліодора, Лонга, Татія можна знайти ознаки роману психологічного, побутового, політичного, соціального, наукового, утопічного, авантюрно-пригодницького, історичного, навіть детективного, фантастичного, роману подорожей тощо. Тобто еллінський геній створив багатий своїми можливостями жанр, що став плідною основою для появи через багато століть найпоширенішої в нові часи романної прози.

Історичний роман – це твір, який побудований на історичному сюжеті і відтворює в художній формі якусь епоху, певний період минувшини. В історичному романі історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт – із художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, вимисел уміщений у межі зображуваної епохи [8, 608].

Зважаючи на такі визначення, постає питання: чи можна назвати грецький роман історичним? На нього можна відповісти стверджувально, якщо розглянути приклад роману Харитона про кохання Херея і Каллірої. Він наближається до творів історіографів, оскільки всі події його відбуваються на тлі історичних реалій. У ньому згадується перемога сициліанців над афінською військовою експедицією (413 р. до н.е.), розповідається про війну між Сирією та Єгиптом. У цих подіях беруть участь справжні історичні особи – стратег Гермократ, сатрап Мітрідат, цар Артаксеркс та інші. М. Томашевська зазначає: «У книзі Харитона представлені всі обов'язкові прикмети жанру. Але, в той же час, у «Херея і Каллірої» є своя особливість, яка відрізняє цей роман від інших, де історичний фон ніяк не охарактеризовано, конкретні риси тієї чи іншої епохи відсутні. Харитон теж не дає прикмет соціально – побутовим умовам, однак його роман прив'язаний до певного часу і в ньому діють історичні особистості. «Повість про кохання Херея і Каллірої» є, отже, найдавнішим європейським історичним романом» [10, 10].

Жанр роману, що розвивався в епоху Середньовіччя в кінці 12 – на початку 13 ст., був названий лицарським. Його батьківщиною є Північна Франція. Становлення лицарського роману проходило в руслі загального літературного процесу, під впливом різних літературно-історичних джерел. Він – «сучасник» міської літератури, історіографії, тематично багато чим пов'язаний з «жестами» (наприклад, воїнської доблесті, морального обов'язку, честі). Разом із тим роман – уже принципово новий жанр зі своїми проблемами і поетикою. Якщо в героїчному епосі герой здійснював подвиги в ім'я племені чи держави, то в романі на першому плані – власні інтереси особистості. Типовим його персонажем є мандрівний лицар, який іде на подвиги та «авантюри» (пригоди) заради слави, морального вдосконалення та на честь своєї дами. Велике місце в романі відводиться жінці й коханню, а також морально-етичному аспекту, вихованню молодого людини та деяким іншим проблемам.

Першими спробами роману були обробки творів античної літератури. Надалі тематика романів стає ширшою і охоплює образ сучасної Франції і мусульманського Сходу та обробку кельтських народних сказань, які переростали в «артурівські романи». Виходячи з цього, за походженням тем, сюжетів, образів та ідейно-естетичними ознаками романи поділяють на цикли. Серед них визначаються такі, як античний, британський та візантійський цикли. До античного циклу входять «Роман про Олександра», «Роман про Трою», «Роман про Фіви», «Роман про Енея». До британського циклу відносять британський ле, романи про Тристана та Ізольду, артурівські романи, романи про святий Грааль. До візантійського циклу можна віднести «Флуар та Бланшефлор».

Головними ознаками лицарського роману є поглиблення психологічного аспекту, розкриття внутрішнього світу людини, показ душевних переживань, глибини почуттів і боротьби пристрастей. Б. Грифцов зазначав: «Буває так, що в сюжетній основі роману ми відразу пізнаємо звичайний казковий мотив, цього разу він відноситься до історичної особистості, але перед нами вже не казка і не історична легенда, а роман»[4;47].

Тодішні жанрові види не задовольняли автора першого історичного роману «Уеверлі» (1814) В.Скотта, який розумів історію як багатовимірне, антагоністичне поєднання. Уже в першому розділі твору він руйнує всі стереотипні жанрові очікування, наполегливо попереджаючи читачів, що «в наступних сторінках вони не знайдуть ні лицарського роману, ні хроніки сучасників», ні інших знайомих їм типів розповіді. І дійсно, це був роман нового типу, роман історичний, і сучасників він приголомшив

новизною, несхожістю. «Вальтер Скотт створив революцію не тільки в Романі, але й у всій Літературі...» [6;175].

Навіть такий суворий цінитель літератури, як Дж.Байрон, стверджував, що «Уеверлі» – це найчудовіший, найцікавіший роман, який йому тільки доводилося читати» [6;14].

А І.Гете наголошував, що в історичних романах В.Скотта «... все чудово – матеріал, сюжет, характери, виклад, не кажучи вже про безкраю старанність у підготовці до роману і великої правди кожної деталі» [7; 169].

В.Белінський вважав, що В.Скотт – істинний Гомер християнської Європи, і за ним залишається слава створення новітнього роману. «До нього роман задовольняв тільки вимоги епохи, у яку з'являвся, і разом з нею помирав... В.Скотт створив історичний роман, що до нього не існував» [3; 39-41].

Дійсно, у романах В.Скотта справжня історія тільки фон, на авансцені – вигадані персонажі. Така композиція – відкриття В.Скотта – одна із суттєвих структурних відмінностей створеного ним типу історичного роману. Любов або інший белетристичний прийом слугували зв'язуючим ланцюжком. І в читача зацікавленість героями перетворювалася на зацікавленість історичними подіями. Не вступаючи в суперечності з документами, не порушуючи історичної точності, В.Скотт створив у сюжетах своїх романів великий простір для фантазії, пригод, почуттів. Вигадані ним персонажі овіяні духом історії, схильні до небезпеки, і читач з нетерпінням чекав поворотів історичних подій, які вже не сприймалися як сухі історичні факти.

О.Ніколенко називає такі ознаки вальтерскоттівського роману: «Насамперед він побудований на історичному сюжеті й відтворює в художній формі події та героїв певної епохи. В історичному романі правда історична поєднується з художньою, історичний факт – із художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, вимисел уміщено у межі зображуваної епохи» [9;22].

Вона пропонує схему, яка розкриває своєрідність історичних романів В.Скотта.

У чому виявляється	Розкриття своєрідності
Сюжет	Поєднання історичних фактів із художнім вимислом. Широка панорама життя минулих віків. Показ історії через долі окремих людей.
Герої	Історичні особи і вигадані персонажі. Представники різних соціальних класів, вищих і нижчих верств суспільства. Поділ на позитивних і негативних героїв відсутній.
Конфлікти	Історичні конфлікти поєднуються з соціальними, національними, моральними.
Історичний підхід	Відображення ходу історичного процесу. Зумовленість подій і характерів соціально – історичними чинниками. Історія відбивається в динаміці.
Авторська позиція	Автор об'єктивно відображає хід подій, але висловлює свої думки через дещо ідеалізовані персонажі (поєднання реалізму та романтизму).
Мова	Стиль наближений до епохи, але мова сучасна, хоча і без «зворотів новітнього походження» (В. Скотт)

За цією схемою, переносючи її на місцевий ґрунт, природу, історію, ментальність та політичну ситуацію, історичний роман розвивався в інших країнах, набуваючи своїх рис і модифікацій та нової реальності. Як зазначав В. Дніпров, «...сама реальність в романі – це вже не епічна, а більш динамічна, що прямує в багатьох площинах» [5; 496].

Із розвитком жанрового різновиду історичного роману формувалися його модифікації. Система жанрової диференціації зумовлена необхідністю відбити реальний стан художнього освоєння минулого різноманітністю його форм, розширенням ідейно-художнього спектра історичної тематики.

Щодо теорії історичного роману немає загальноприйнятої класифікації. Але, на наш погляд, ґрунтовну класифікацію історичних романів розробила С.Андрусів, і нею вже користуються багато дослідників (Є.Баран, Б.Вальнюк та ін.). Вона виділяє три групи історичних романів як жанрових утворень: «...історико-художні; художньо-історичні; художньо-документальні історичні твори. Для кожної жанрової групи властивий свій тип вигадки і художнього узагальнення...» [1;16] і разом з тим невичерпність піджанрових форм, що не завжди піддаються класифікації. Усі різновиди дослідження розташувала на шкалі, де в центрі класичний історичний роман (традиція Вальтера Скотта), з досконалим серйозним («археологічним») вивченням фактів історії, де вимисел гармонійно поєднаний з

домислом. Зліва – тип роману, де меншу роль відіграє історична фактографія, більшу – вимисел, фантазія: тут своя шкала – від історико-пригодницького (традиція Олександра Дюма) до історико – філософського (традиція Г. Флобера). справа на основній шкалі – різні типи творів на історичну тему, у центрі яких – документальність, дослідження історії, вимисел поступається місцем домислу (тут теж своя шкала – від романізованої біографії до есеїв) [2;37].

Не задовольняючись повторенням даних історичної науки, а осягаючи спільний із нею матеріал за законами художньої трансформації дійсності, історичний роман створює художній світ, який не можна регламентувати в панорамності, не можна обмежити в часі, у кількості персонажів і сюжетних ходів, переплетень та в поетапному, описовому характеротворенні.

В Україні здавна величні історичні постаті, бурхливі історичні події привертали увагу письменників, критиків, науковців.

Застаріла думка С. Єфремова : «Дивне діло – надзвичайно багата на визначні події, на трагічні постаті й на цікаві ситуації історія України зовсім мало, коли рівняти, приваблює до себе наших письменників. Історична белетристика у нас чи не найслабше розоране поле в письменстві, навіть російська чи польська белетристика більш використовували наші сюжети, ніж ми самі. В історичній повісті, в історичному романі, – продовжує вчений, – ми так-таки за «Чорну раду» й не пішли далі. Кулішів роман, коли не брати до уваги здебільшого невдатних спроб Мордовця та Франкового «Захара Беркута», і досі лишається у нас мало не єдиним історичним романом і зразком такого роду творів» [11;518 -519].

XX ст. ознаменоване романами «Людолови» (1934 - 1936) Зінаїди Тулуб, «Наливайко» (1940) І. Ле, «Переяславська рада» (1953) Н.Рибак, «Гомоніла Україна» (1954) П. Панча, «Святослав»(1959), «Володимир»(1962) С.Скляренка, «Диво» (1968), «Євпраксія» (1975) , П.Загребельного, «Меч Арея» (1972) І. Білика, «Мальви» (1972), «Черлене вино» (1977) Р. Іванчука, «На полі смиренному» (1983) Вал. Шевчука, «Гнів Перуна» (1982), «Золоті стремена» (1984) Раїси Іванченко, «Яса» (1987) Ю. Мушкетика, «Северин Наливайко» (1996) М.Вінграновського, «Падіння давньої столиці» (1996) О.Лупія, «Згубні вітри над оазою» (1997) Д.Міщенко, «Князь Ігор: Слово о полку Ігоревім»(1999) В.Малика та ін., які своїм емоційним словом та художніми образами прищеплюють історичну пам'ять, історіософське художнє мислення.

Теоретичні дослідження історичного роману, аналітичні й порівняльні монографії М. Сиротюка «Українська історична проза за 40 років» (1958), «Український радянський історичний роман: Проблема історичної та художньої правди» (1962), З. Голубевої «Нові грані жанру: Сучасний український роман» (1978), Л. Новиченка «Український радянський роман: Стислий нарис історії жанру» (1976), В. Чумака «Минуле - очима сучасника» (1980), В.Дончика «Український радянський роман: Рух ідей,форм» (1987), М. Слабошпицького «Літературні профілі: Літературно критичні нариси» (1984), М. Ільницького «Людина в історії (сучасний український роман)» (1989),С.Андрусів «Мости між часами: Про типологію української прози» (1987), А. Гуляка «Становлення українського історичного роману» (1997) та ін., розширюють і поглиблюють уявлення про розвиток українського історичного роману, його відкриття і знахідки.

Усе це вказує на посилену зацікавленість українською історією, історичною романістикою та теоретичною базою українського історичного роману. І все ж можна стверджувати, що він залишається незавершеним жанровим різновидом, який постійно перебуває в трансформації та розвитку, сприяючи оновленню всіх інших жанрів. Він владно притягує їх до своєї орбіти саме тому, що вона збігається з основним напрямком розвитку всієї літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусів С. М. Мости між часами: Про типологію історичної прози / С. М. Андрусів // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 8. – С. 14 – 20.
2. Андрусів С. Український історичний роман: Онтологія та типологія жанру / С. Андрусів // Artline. – 1997. – № 4. – С. 36 – 37.
3. Белинский В. Г. Разделение поэзии на роды и виды // Белинский В. Г. Собрание починений: в 3-х т. – Т. 2. – М.: Художественная литература, 1948.– С. 5 – 67.
4. Грифцов Б. Теория романа: монография / Б. Грифцов. – М.: Художественная литература, 1927. – 150 с.
5. Днепров В. Черты романа XX века: монография / В. Днепров. – Л: Советский писатель, 1965. – 496 с.
6. Долинин А. История, одетая в роман / А.Долинин. — М.: Книга, 1988. – 318 с.
7. Иванов Г. В., Калюжная Л. С. Сто великих писателей / Г. В. Иванов, Л. С. Калюжная. – М.: Вече, 2000. – 592 с.

8. Літературознавчий словник – довідник / Р. Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
9. Ніколенко О. Теорія та історія роману / О. Ніколенко // Всесвітня література. – 2007. – №1. – С. 22 – 26.
10. Томашевская М. Три романа античной Греции // Греческий роман. – М.: Правда, 1988. – С. 5–18.
11. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К.: Femina, 1995. – 688 с.

УДК 811.161.2'372'373 : 398.81 (477)

ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА ПАРАДИГМА СИМВОЛІВ В УКРАЇНСЬКИХ КОЗАЦЬКИХ ПІСНЯХ

Микитів Г.В., ст. викладач

Запорізький національний університет

У статті проаналізовані символи, які становлять художньо-образну парадигму українських козацьких пісень, розглянуті їх семантико-структурні і стильові особливості.

Ключові слова: символ, символічне значення, образ, художній образ, парадигма, семантика, стилістична роль.

Мыкитив Г.В. ХУДОЖЕСТВЕННО-ОБРАЗНАЯ ПАРАДИГМА СИМВОЛОВ В УКРАИНСКИХ КАЗАЦКИХ ПЕСНЯХ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье проанализированы символы, которые составляют художественно-образную парадигму украинских казацких песен, рассмотрены их семантико-структурные и стилевые особенности.

Ключевые слова: символ, символическое значение, образ, художественный образ, парадигма, семантика, стилістическая роль.

Mykytiv H.V. THE ARTISTICALLY-VIVID PARADIGM OF THE SYMBOLS IN THE UKRAINIAN COSSACK'S SONGS / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article has been analyzed symbols which make the artistically-vivid paradigm of the Ukrainian Cossack's songs; their semantic, structural and stylistic features are considered.

Key words: symbol, symbolic meaning, appearance, image, paradigm, semantics, stylistic role.

Вчення про символ як категорію пізнання, мислення, мови і художньої творчості сягає ще античної філософії та риторики. Давні мудреці вважали, що думка зароджується і передається в образах і символах. Звідси виникає потреба у фігурах як складних образах і в образах як містилицях кількох фігур [1, 303].

Питання виникнення, природи і значення символів як уособлення необмеженого смислу, їхній вплив на мислення людини були предметом дослідження багатьох учених. В. фон Гумбольдт відзначав, що символічні одиниці є тим матеріалом, який пов'язує життя окремого індивіда з безперервним розвитком тисяч поколінь, що вклали і зберегли в символах знання про минуле. Г.В.Ф. Гегель вважав символічний образ комплексною структурою, в якій ознаки накладаються одна на одну, і окремий символ «повинен збуджувати у нашій свідомості не самого себе як дану конкретну одиничну річ, а лише ту загальну якість, яка мається на увазі в його значенні» [Цит. за 2, 111]. Він стверджував, що будь-який символ можна розглядати як певний смисл і як вираження цього смислу, наголошуючи на їх нерозривній єдності. М. Костомаров розглядав символ як поняття художнього мислення, зокрема поетичного, акцентував увагу на національно-культурній та релігійній основі символів, вважаючи, що саме в символіці виявляється сутність національного духу, національна специфіка мови, народнопоетичної творчості, літератури [3, 41-72].

Шляхи різних теорій символу розходяться через різне розуміння знаковості, репрезентації й абстракції. У літературно-риторичній традиції символ-абстракцію розуміють як ідею, яку треба за допомогою мовних засобів зашифрувати чи розшифрувати. Тому наголошують на вагомості форми-образу у вираженні змісту [4, 56].

За одним з визначень, символ – це художній образ, який заступає в поетичній мові звичну назву життєвого явища, предмета на основі усталених асоціацій. Саме такою дефініцією будемо послуговуватися при аналізі символіки українських козацьких пісень.

Символіка народних пісень приваблювала багатьох учених, зокрема Г.Сковороду, М.Костомарова, М.Максимовича, І.Срезневського, О.Бодяньського, А.Метлинського, О.Потебню, О.Веселовського,